

РОЗДІЛ 5. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ЩОДО НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Автор-упорядник:

Углова Ольга Віталіївна

Анотація. Огляд підготовлено на виконання планового наукового дослідження «Інформаційно-аналітичний супровід психологічної науки у воєнний та повоєнний періоди України», що здійснюється відділом наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського упродовж 2024–2025 рр. Представлена інформація свідчить, що на сьогодні немає достатньої кількості досліджень з питань історіографії і сучасного стану підготовки педагогів і психологів до надання першої психологічної допомоги учасникам освітнього процесу. Зосереджено увагу на аналізі українських і закордонних підручників з психології, опублікованих у XIX–XXI ст. Наголошено, що інформаційно-аналітичний супровід дослідження підготовки фахівців до надання першої психологічної допомоги в умовах війни і післявоєнного відновлення України є особливо актуальним.

Ключові слова: інформаційно-аналітичний супровід, перша психологічна допомога, підготовка фахівців, підручники, навчальні посібники, психологія, психоемоційна підтримка, кризова психологія, воєнний стан, освіта.

5.1. Історіографія і сучасний стан підготовки педагогів до надання першої психологічної допомоги (ППД)

В Україні системне осмислення теми першої психологічної допомоги (ППД) у педагогіці починається після Чорнобильської катастрофи, а пізніше активізується після 2014 р. Проте повноцінний інституційний розвиток спостерігається лише в умовах повномасштабної війни з 2022 р. У контексті воєнного стану та інших кризових ситуацій в Україні особливої актуальності набуває питання готовності педагогів до надання першої психологічної допомоги. Педагог є першим, до кого звертається дитина в стресовому стані,

тому його здатність надати елементарну підтримку має ключове значення. Проаналізовано історіографію та сучасний стан підготовки педагогів до надання першої психологічної допомоги в умовах кризових ситуацій, зокрема воєнного стану. Розглянуто ключові етапи становлення підходів до першої психологічної допомоги в педагогічній освіті, методичні підходи, інституційний і нормативний контекст, практичні виклики та міжнародний досвід. Визначено основні проблеми та перспективи розвитку системи підготовки вчителів до кризових викликів.

У статті **«Історико-педагогічні аспекти психологічної підтримки в освітньому процесі»** досліджено еволюцію психологічної підтримки в освітньому процесі з історико-педагогічної точки зору. Акцентовано увагу на ключових етапах становлення психологічної допомоги в навчальних закладах, починаючи з перших спроб інтеграції психології в освіту та до сучасних методик, що використовуються в школах та інших освітніх установах. Висвітлено питання ролі психологічної підтримки в педагогічному процесі та її важливості для емоційного, соціального та інтелектуального розвитку учнів. Проаналізовано внесок видатних педагогів і психологів, які формували ідеї, що стали основою для сучасної психологічної підтримки в освіті. Серед них – теорії Ж. Піаже та інших науковців, роботи яких є основою для формування системи психологічної допомоги в школах. Розглянуто практичні аспекти впровадження психологічної підтримки в різні історичні періоди, що свідчить про те, як змінювалися методи і підходи до роботи з учнями, вчителями та батьками. Наголошено на важливості взаємодії між педагогами і психологами для забезпечення ефективного навчання та психоемоційного здоров'я дітей.

Окрему увагу приділено сучасним викликам у психологічній підтримці, таким як інклюзивна освіта, адаптація до цифрових технологій, а також інтеграція психосоціальних аспектів у загальний навчальний процес [9].

У статті **«Розвиток кризової психології у світовій педагогічній практиці»** проаналізовано еволюцію кризової психології як окремої галузі психологічної науки, що здобула популярність і визнання в

педагогічній практиці. Досліджено основні етапи розвитку кризової психології, її теоретичні основи та методи, а також застосування цих знань у різних педагогічних контекстах. Статтю сфокусовано на важливості кризових ситуацій для розвитку індивіда та акцентовано на різноманітності підходів до роботи з особами, які переживають психологічні кризи в межах освітнього процесу. Звернуто увагу на основні практики, що застосовуються в кризовій психології, зокрема в роботі з учнями, вчителями та батьками під час емоційних і психологічних криз, а саме таких, як травми, стресові ситуації, конфлікти та зміни в життєвих умовах. Розглянуто також міжнародний досвід застосування кризової психології в педагогічних системах різних країн, наголошено на важливості інтеграції психологічної підтримки в освітнє середовище для ефективного подолання кризових ситуацій. Окрему увагу приділено ролі вчителів і психологів у створенні підтримувального середовища для учнів під час кризових періодів [25].

У статті **«Готовність педагогів до надання першої психологічної допомоги: стан і перспективи»** розглянуто актуальну проблему готовності педагогічних працівників надавати першу психологічну допомогу учням в умовах стресових ситуацій, травм та інших кризових моментів. Проаналізовано сучасний стан підготовленості педагогів до таких завдань з оцінюванням рівня знань і навичок у цій сфері серед вчителів та виявленням основних проблем, з якими стикаються педагоги в процесі надання психологічної допомоги. Акцентовано увагу на важливості використання навчальних програм для педагогів, спрямованих на розвиток компетентності в наданні першої психологічної допомоги та сфокусованих на необхідності систематичного навчання та підвищення кваліфікації вчителів у цій галузі. Наголошено, що саме педагог є тією першою особою, до якої звертається учень у кризових ситуаціях, тому його готовність надавати адекватну психологічну підтримку має велике значення для збереження психічного здоров'я учнів. Окреслено перспективи розвитку програм підготовки педагогів до надання першої психологічної допомоги, зокрема на основі впровадження сучасних технологій навчання,

тренінгів та інтерактивних методів, що уможлиблює ефективний розвиток необхідних навичок [2].

У бібліографічному огляді з елементами аналітичного коментаря **«Підготовка військових психологів у системі української освіти через призму історіографії (1991–2024 рр.)»** систематизовано літературу та документи, що відображають процес становлення й розвитку системи підготовки військових психологів в Україні за період незалежності. Висвітлено актуальність теми в умовах війни РФ проти України. Акцентовано на стратегічній ролі військових психологів у сучасному секторі безпеки та оборони. Здійснено аналіз наукових статей, дисертацій, підручників і посібників, присвячених формуванню професійної компетентності військового психолога, еволюції підготовки у вишах системи МОН, МОУ, СБУ та досвіду підготовки в США, Ізраїлі, Великій Британії, Польщі. Проаналізовано базу наказів МОУ, законів України, постанов КМУ, у яких визначено статус військового психолога, освітні кваліфікаційні вимоги, використання психологічної підготовки в планах бойової підготовки. Описано роль бібліотек, зокрема ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, як провідного аналітичного та інформаційного центру, що підтримує дослідження у сфері військової психології. Наведено перелік джерел за категоріями: монографії; навчально-методичні матеріали; наукові статті; дисертації; періодичні видання. Виявлено розрізненість підходів у вишах МОУ, СБУ, МВС, ДПСУ, що потребує системного узгодження. Оцінено функцію бібліографічної аналітики як основи для освітнього планування. Наголошено на потребі в електронній інтегрованій базі знань з військової психології. Звернуто увагу на роль військових психологів у реабілітації ветеранів, зокрема через систему освіти й післядипломної підготовки. Уперше в українській бібліотекознавчій практиці створено повноцінний огляд літератури про військову психологію в освітньому контексті. Робота має високу прикладну цінність для укладачів освітніх програм, дослідників психології війни, аналітиків нацбезпеки, практичних психологів.

У контексті дослідження стану підручникотворення з психологічних наук у XX–XXI столітті наголошено на сучасних підходах до професійної підготовки психологів, що відображають новітні тенденції в освітньому процесі [19].

Статтю **«Проблема вдосконалення професійної підготовки психологів»** присвячено актуальній проблемі підвищення якості професійної підготовки майбутніх психологів у вищій школі України. Розглянуто основні проблеми, які виникають під час підготовки майбутніх психологів, та запропоновано шляхи вдосконалення цієї системи. Визначено основні суперечності між сучасними вимогами до фахівців-психологів і станом їх професійної підготовки та акцентовано на необхідності її оновлення відповідно до соціальних викликів. Обґрунтовано потребу вдосконалення підготовки психологів у контексті сучасної освітньої парадигми, зокрема гуманістично-особистісного підходу. Виявлено основні напрями реформування та компоненти, що потребують посилення у навчальному процесі, орієнтації на розвиток суб'єктності, рефлексивності, комунікативних умінь, емоційного інтелекту, тобто формування психолога як особистості, а не лише як носія знань. Наголошено на практичній спрямованості навчання: значення практики, супервізії, залучення студентів до реальних кейсів, тренінгових форм роботи, що, на думку авторки, сприяє інтеграції знань і вмінь. Звернуто увагу на потребу розширення міждисциплінарних зв'язків у підготовці психолога, особливо з педагогікою, медициною, соціальною роботою. Розглянуто питання формування професійної ідентичності майбутніх психологів, що передбачає як усвідомлення етичних норм і цінностей професії, так і розвиток професійної мотивації. Одним із важливих аспектів, порушених у статті, є необхідність міждисциплінарного підходу в освіті психологів. У статті також йдеться про важливість формування професійної ідентичності психолога, яка є необхідною для успішної діяльності фахівця в різних сферах – від консультування до дослідницької роботи.

Стаття буде корисною для викладачів психологічних дисциплін, науковців у галузі педагогіки вищої школи, а також для осіб, зацікавлених у модернізації системи підготовки фахівців у галузі психології. Вона сприяє формуванню

цілісного уявлення про виклики, що стоять перед сучасною психологічною освітою, та окреслює шляхи їх подолання. Дослідження визначає актуальні проблеми й напрями для подальших реформ, які мають знайти відображення в оновлених навчальних матеріалах, що відповідають сучасним вимогам професійної підготовки психологів [1].

Статтю **«Психологічні особливості дистанційного навчання в підготовці майбутніх психологів»** присвячено психологічним аспектам дистанційного навчання у процесі підготовки майбутніх психологів. Проаналізовано психологічні особливості, які впливають на ефективність дистанційного навчання, запропоновано рекомендації щодо адаптації навчальних процесів для цього формату та досліджено психологічні чинники, що визначають успішність дистанційного навчання здобувачів освіти психологічних спеціальностей. Зазначено, що дистанційне навчання несе низку психологічних труднощів для студентів, серед яких можна виокремити ізоляцію, зниження мотивації, відчуття самотності. Звернено увагу на необхідність психологічної адаптації студентів до нових умов навчання, а також розглянуто чинники, що впливають на адаптацію, зокрема рівень технологічної підготовленості студентів, їх здатність до самостійної роботи і відповідальності. Акцентовано на важливості ролі викладача у створенні підтримувального середовища для студентів, що сприяє зниженню стресу й підвищенню ефективності навчання. Наголошено на використанні різноманітних комунікаційних технологій для підтримки студентів, зокрема відеоконференцій, онлайн-форумів, чатів, що дає можливість студентам мати постійний зв'язок з викладачами й одногрупниками та зменшити відчуття ізоляції. Сфокусовано на необхідності поєднання теоретичного навчання з практичною підготовкою, що може бути ускладнено відсутністю безпосереднього контакту. Подано цінні інсайти щодо психологічних аспектів дистанційного навчання, які варто враховувати під час підготовки психологів. Акцентовано на пріоритетності перегляду традиційних підручників з психології з урахуванням змін, пов'язаних з дистанційним навчанням [3].

У статті **«Професійна підготовка майбутніх психологів: проблема та її складові»** проаналізовано проблеми професійної підготовки майбутніх психологів, визначення її складників та основних аспектів, що впливають на успішність цієї підготовки. Розглянуто професійну підготовку як багатоаспектний процес, що передбачає теоретичне навчання, практичну підготовку та розвиток професійної ідентичності студентів. Висвітлено основні проблеми, що виникають у процесі підготовки психологів у вищих навчальних закладах, а також виокремлено складники, які визначають ефективність цього процесу. Виявлено основні недоліки у системі професійної підготовки та надано пропозиції щодо їх усунення. Наголошено на важливості теоретичної підготовки майбутніх психологів, необхідності розширення змісту навчальних дисциплін, зокрема використання новітніх досягнень психологічної науки, а також інтеграції знань з інших галузей науки (педагогіки, медицини, соціальної роботи), що має забезпечити комплексний підхід до підготовки фахівців. Акцентовано на необхідності формування вмінь і навичок, які можна застосовувати в реальних умовах професійної діяльності. Одним із основних аспектів, на якому сфокусовано статтю, є важливість формування професійної ідентичності у студентів та інтеграція теоретичних знань і практичних навичок у процесі навчання. Запропоновано створення навчальних програм, які б активно охоплювали практичні заняття, тренінги, стажування та інші форми навчання, що дають змогу студентам здобути досвід роботи в реальних умовах [4].

У статті **«Історія підготовки психологів в класичних університетах України»** висвітлено історію розвитку підготовки психологів у класичних університетах України, зокрема в Одеському національному університеті імені І. І. Мечнікова. Досліджено періоди становлення психологічної освіти з акцентуванням уваги на основних етапах і чинниках, що визначали розвиток психологічних спеціальностей в університетах України від XIX ст. до сучасності, зокрема зміст навчальних програм, педагогічних традицій та інституційних змін, які вплинули на розвиток психологічної освіти в Україні. Виокремлено основні етапи становлення й розвитку психології в контексті української освітньої

системи. Описано перші кроки в організації психологічної підготовки в університетах України, починаючи з кінця XIX ст. Особливу увагу приділено Одеському університету, де перші курси з психології впроваджено на початку XX ст., що сприяло розвитку психічних досліджень і впровадженню психології в педагогічну практику. Проаналізовано також діяльність окремих наукових шкіл в Україні, які стали важливими центрами для підготовки фахівців у галузі психології. Зокрема, описано значення Одеської психологічної школи, яка мала великий вплив на розвиток психологічної освіти в Україні. Окремо розглянуто зміни, що відбулися в системі підготовки психологів в Україні під час радянської влади. Зазначено, що в цей період відбувалося систематичне інтернаціоналізування психологічної науки. Проаналізовано зміни в підготовці психологів після здобуття незалежності України, визначено розвиток нових напрямів у психології, зокрема соціальної, клінічної та педагогічної психології, а також зростання значення практичного складника навчання.

Здійснено ґрунтовний аналіз етапів становлення психологічної освіти в Україні, вплив історичних чинників та соціально-політичних змін на підготовку психологів – від радянської доби до сучасного періоду. Виокремлено ключові моменти, які визначили розвиток цієї галузі, та роль Одеського університету у формуванні психологічної науки в Україні [5].

У статті **«Професійна підготовка психологів в системі освіти США»** здійснено аналіз системи професійної підготовки психологів у Сполучених Штатах Америки. Досліджено основні етапи та особливості освітньої системи США, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих психологів, та визначено ключові елементи цієї системи, що сприяють її ефективності та розвитку психологічної науки. Зійснено вивчення особливостей професійної підготовки психологів у США, аналіз ключових аспектів цієї системи, що можуть бути застосовані або адаптовані в Україні, а також оцінювання основних етапів підготовки психологів, визначення вимог до навчання та професійної практики, розгляд моделей підготовки вищих навчальних закладів США. Зазначено, що в США підготовка психологів має кілька етапів, починаючи з бакалаврського

рівня, що передбачає базові курси з психології, та завершується здобуттям докторського ступеня (Ph.D. або Psy.D.). Закцентовано, що в США існує велика кількість спеціалізацій у психології (клінічна, консультаційна, шкільна, організаційна тощо), і система освіти надає студентам можливість обирати напрям, який найбільше відповідає їхнім інтересам і професійним цілям. Стаття надає цінну інформацію щодо системи підготовки психологів у США, яка базується на чітко структурованих етапах навчання, сертифікації та професійної практики. Ці елементи можуть бути використані для вдосконалення системи психологічної освіти в Україні, зокрема для формування більш структурованих і практично орієнтованих навчальних програм, що поєднують теоретичне навчання з реальними професійними навичками [24].

Статтю **«Психологічні, педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів підготовки майбутніх практичних психологів у системі вищої освіти України»** присвячено вивченню умов, необхідних для запровадження європейських стандартів підготовки майбутніх практичних психологів в Україні. Проведено комплексний аналіз умов запровадження європейських стандартів підготовки психологів в Україні. Проаналізовано психологічні аспекти підготовки майбутніх психологів в умовах європейських стандартів, акцентовано на розвитку психологічної готовності студентів до змін, що відбудуватимуться в їхньому навчальному процесі. Звернено увагу на важливість підтримки з боку викладачів у процесі адаптації студентів. Наголошено на важливості інтерактивних методів навчання, використанні сучасних технологій, зокрема онлайн-платформ для дистанційного навчання та інтеграції теоретичних знань із практичними навичками. У статті також зазначено, що європейські стандарти надають великого значення практичній підготовці, де студенти повинні мати можливість працювати з реальними випадками, проводити консультації, стажування та практичні заняття. Для успішного впровадження європейських стандартів необхідно, щоб викладачі мали відповідну підготовку та були здатні застосовувати нові методи викладання, використовувати інноваційні освітні технології, забезпечувати

студентам доступ до сучасних досліджень і ресурсів. Це також передбачає оновлення матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів, забезпечення студентів сучасними підручниками, доступом до наукових публікацій, а також створення умов для міжнародної співпраці в рамках освітніх програм. Однією з основних проблем, на яких акцентовано увагу, є невідповідність між національними стандартами та вимогами Болонського процесу, зокрема в частині організації навчальних курсів, оцінювання та сертифікації. Іншим викликом є адаптація до нових методів оцінювання, зокрема перехід від традиційних іспитів до більш комплексних форм оцінювання, що охоплюють проекти, портфоліо та інші форми атестації [26].

У статті **«Історіографічний аспект підготовки психологів: вітчизняний і зарубіжний досвід»** здійснено аналіз історіографії підготовки психологів, зокрема порівняно вітчизняний і зарубіжний досвід в цій сфері. Увагу сфокусовано на історичному розвитку професії психолога в різних країнах, а також на зміні парадигм і підходів до підготовки фахівців у психології. Проаналізовано вплив культурних, соціальних і політичних чинників на розвиток психологічної освіти, а також на обрану систему навчання. Досліджено історію розвитку підготовки психологів у різних країнах, проведено аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду через призму історіографічного підходу. Виявлено ключові етапи розвитку психологічної освіти та сформульовано тенденції, які вплинули на професійну підготовку психологів у різних історичних умовах. У статті детально розглянуто історію підготовки психологів у країнах Європи, США, а також у деяких інших регіонах, де психологічна наука була активно розвинена з кінця XIX ст.

Наголошено, що основною відмінністю європейської і американської системи від вітчизняної є більший акцент на практичній підготовці студентів. Адже в Україні впродовж тривалого часу більшу увагу було зосереджено на теоретичному навчанні, що обмежувало можливості студентів для набуття практичного досвіду. Розкрито важливий історіографічний аспект розвитку підготовки психологів, що дає змогу зрозуміти як вітчизняний, так і зарубіжний

досвід у цій сфері. Порівняння різних підходів надає цінний матеріал для подальших досліджень і вдосконалення освітніх програм у підготовці психологів в Україні [27].

У статті **«Етапи професійно-педагогічної підготовки майбутнього психолога у вищому навчальному педагогічному закладі»** (В. Волошина) досліджено етапи професійно-педагогічної підготовки майбутніх психологів у вищих навчальних педагогічних закладах України. Розглянуто організаційно-педагогічні аспекти цього процесу, виокремлено етапи, які визначають якість підготовки психолога як фахівця, здатного ефективно працювати в різних сферах психології. Основний акцент зроблено на аналізі етапів підготовки, що сприяють розвитку професійних компетенцій, необхідних для роботи в психологічній практиці. Розкрито ключові етапи професійно-педагогічної підготовки майбутніх психологів у вищих навчальних закладах та визначено їхній вплив на якість професійної підготовки. Порівняно програми підготовки психологів у різних вищих навчальних закладах України. Стаття складається з кількох частин, кожна з яких присвячено одному з етапів підготовки психологів. Рекомендовано поглибити взаємодію теоретичної підготовки з практичною, що дасть змогу студентам більш ефективно готуватися до професійної діяльності, активно розвивати співпрацю між вищими навчальними закладами для обміну досвідом щодо підготовки психологів, а також впроваджувати нові педагогічні технології і методи навчання, які підвищують якість підготовки.

Наголошено на важливості збалансованого підходу до теоретичної та практичної підготовки. Подано рекомендації щодо вдосконалення підготовки психологів через інтеграцію навчальних етапів і впровадження нових підходів, що дає можливість студентам бути готовими до реальних викликів у професійній діяльності [6].

Стаття **«Професійне становлення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аналіз проблеми»** містить теоретико-методологічний аналіз проблеми професійного становлення майбутніх психологів. Досліджено різноманітні аспекти професійного становлення психологів з акцентуванням на

важливості формування професійної ідентичності, розвитку професійних компетенцій та особистісних якостей, що визначають ефективність діяльності психолога. Теоретично осмислено процес професійного становлення психолога та визначення методологічних підходів до його вивчення. Виокремлено основні чинники, що сприяють формуванню професійної ідентичності, та визначено роль освітнього процесу в розвитку ключових компетенцій у майбутніх психологів. Виявлено один із основних аспектів теоретичного становлення – розвиток професійної самосвідомості, що передбачає розуміння ролі психолога в суспільстві та осмислення моральних і етичних аспектів професійної діяльності. Проаналізовано роль освітнього процесу в становленні професіонала, зокрема в контексті психологічної підготовки вищих навчальних закладів. Акцентовано на важливості інтеграції теоретичного навчання з практичною підготовкою студентів, що уможлиблює формування реальних навичок для професійної діяльності та проходження практик, стажувань та супервізій, які дають змогу студентам набувати досвіду в реальних умовах.

Розглянуто кілька методологічних підходів до вивчення професійного становлення, серед яких виокремлено інтеграцію соціокультурних і психологічних аспектів професіоналізації, акцентовано на необхідності створення умов для розвитку професійної культури психолога, що охоплює як знання, так і соціальні компетенції, здатність працювати в команді, вести інтерв'ю, проводити консультування та підтримувати етичні норми професії. Рекомендовано приділяти більше уваги формуванню професійної культури психологів, що містить етичні, моральні та соціальні аспекти професійної діяльності. Для повного професійного становлення майбутнього психолога слід використовувати міждисциплінарний підхід з поєднанням психологічних, педагогічних і соціальних наук. Розкрито важливі теоретико-методологічні аспекти професійного становлення майбутніх психологів з акцентуванням на значенні не тільки теоретичних знань, а й практичних навичок, емоційної інтелігентності та моральних аспектів професійної діяльності. Все це є цінними рекомендаціями з поліпшення підготовки психологів у вищих навчальних

зкладах, зокрема через інтеграцію теорії з практикою, розвиток саморозвитку та формування професійної культури [7].

У статті **«Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога»** висвітлено методологічні засади професійної підготовки практичного психолога. Досліджено ключові теоретичні й методологічні підходи, які забезпечують ефективну підготовку психологів до практичної діяльності. Основний акцент зроблено на важливості інтеграції теоретичних знань з практичними навичками, необхідними для роботи психолога в реальних умовах. Розглянуто методологічні підходи, які є основою в підготовці практичного психолога, зокрема розкриття принципів, методів і технологій, що застосовуються на різних етапах навчання. Виокремлено основні методологічні засади, які впливають на формування професіонала. Зазначено, що підготовка практичного психолога має передбачати не тільки освоєння професійних знань, а й розвиток особистісних якостей, зокрема таких, як здатність до емоційної саморегуляції, рефлексії, а також навички спілкування і взаємодії з іншими людьми. Наголошено на важливості формування професійної ідентичності та свідомого ставлення до виконуваної діяльності.

Звернуто увагу на необхідність адаптації навчальних програм до сучасних вимог професії. Зазначено, що програми мають бути орієнтовані на розвиток практичних навичок, надання студентам можливості працювати з реальними ситуаціями, що можуть виникнути в їхній майбутній професійній діяльності. Запропоновано використовувати методи активного навчання, зокрема кейс-методи, рольові ігри, ситуаційні завдання, що дають змогу студентам глибше осмислювати складні психологічні ситуації та відпрацьовувати навички прийняття рішень у реальних умовах. Рекомендовано посилити практичний складник у підготовці практичних психологів. Розкрито важливі методологічні засади професійної підготовки практичного психолога, акцентовано увагу на інтеграції теоретичних знань з практичними навичками, розвитку індивідуальних компетенцій та необхідності постійної адаптації навчальних програм до змін у соціальному та професійному середовищі. Запропоновано

конкретні методи та підходи до вдосконалення підготовки психологів, що сприятиме їх професійному становленню та ефективності в майбутній роботі [11].

У статті **«Моральні якості психолога в структурі особистісної готовності до надання психологічної допомоги»** розглянуто моральні якості як одну з ключових складників професійної підготовленості психолога, яка забезпечує ефективність його роботи з клієнтами. Наголошено на важливості моральних якостей психолога в контексті його особистісної готовності до надання психологічної допомоги. Проаналізовано основні морально-етичні вимоги до психолога. Визначено моральні якості психолога, які становлять основу його особистісної готовності до надання психологічної допомоги, здійснено аналіз впливу моральних якостей на ефективність роботи психолога та їх взаємодію з іншими складниками його професійної підготовки, зокрема з теоретичними знаннями й практичними навичками. Акцентовано на важливості етичних норм у професійній діяльності психолога. Зазначено, що процес підготовки психолога має охоплювати не тільки освоєння технік і методів психологічної допомоги, а й роботу над розвитком таких якостей, як самосвідомість, емоційна стійкість, відповідальність і чесність.

Рекомендовано інтегрувати розвиток моральних якостей у програми підготовки психологів із створенням умов для формування етичного ставлення до професії та розвитком особистісної готовності до допомоги; передбачати в навчальному процесі елементи саморефлексії, які допоможуть майбутнім психологам аналізувати свої дії, розвивати емоційну стійкість і здатність до самоконтролю [12].

У статті **«Сучасний стан інформаційно-аналітичного супроводу підготовки психологів у системі української освіти»** розглянуто сучасний стан інформаційно-аналітичного супроводу підготовки психологів в Україні. Акцентовано увагу на важливості використання інформаційно-аналітичних технологій у процесі підготовки психологів у вищих навчальних закладах та їх впливу на підвищення ефективності освітнього процесу. Досліджено роль

аналітичної роботи та інформаційної підтримки в розвитку професійних компетентностей майбутніх психологів. Проаналізовано сучасні методи та інструменти інформаційно-аналітичного супроводу в освітньому процесі підготовки психологів в Україні. Виявлено ефективні підходи до використання інформаційних технологій, створення аналітичних платформ для підтримки навчального процесу, а також вивчення проблем і перспектив розвитку інформаційно-аналітичної роботи у підготовці психологів. Статтю побудовано на основі теоретичного аналізу сучасного стану підготовки психологів в Україні, зокрема через призму інформаційно-аналітичних технологій.

Розглянуто поточний стан підготовки психологів в українських закладах вищої освіти, акцентовано увагу на важливості комплексного підходу, який охоплює не тільки класичні методи навчання, а й використання сучасних інформаційно-аналітичних засобів. Зазначено, що традиційні методи навчання потребують доповнення новими інформаційними технологіями для більш швидкого й ефективного освоєння навчального матеріалу. Одним із ключових моментів статті є роль інформаційно-аналітичного супроводу в підготовці психологів. З'ясовано, що інтеграція інформаційних технологій, зокрема створення аналітичних платформ для студентів і викладачів, сприяє більш глибокому засвоєнню знань та формуванню професійних навичок. Важливим аспектом є також підтримка аналітичної діяльності, яка дає змогу студентам зібрати, обробити та аналізувати інформацію щодо різних аспектів психологічної роботи.

Звернено увагу на необхідність створення доступу до інформаційних баз даних, які відображено в актуальних дослідженнях, наукових статтях та методичних матеріалах, що є важливими для підвищення якості підготовки психологів. Наголошено на перспективах розвитку підготовки психологів, зокрема внесення до навчальних програм курсів з інформаційно-аналітичних технологій, що допоможе майбутнім психологам освоїти основи аналітичної роботи; створення інтегрованих платформ для студентів, які поєднують навчальний матеріал, методичні рекомендації та можливості для самостійної

аналітичної роботи; розширення доступу до міжнародних баз даних, що дасть можливість студентам психологічних спеціальностей отримувати актуальну інформацію та інструменти для роботи на глобальному рівні.

Зосереджено увагу на важливості осмислення сучасного стану інформаційно-аналітичного супроводу підготовки психологів в Україні з акцентуванням на проблемах і можливостях розвитку цього аспекту освіти та необхідності інтеграції інформаційних технологій у освітній процес для підвищення його якості та для розвитку професійних компетентностей майбутніх психологів [28].

У статті **«Проблема професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери в науковій літературі»** розглянуто проблему професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери, зокрема в контексті наукової літератури. Проаналізовано різні підходи до професійної підготовки соціальних працівників, педагогів і психологів, зосереджено увагу на тих аспектах, які визначають ефективність такої підготовки в умовах сучасних змін у соціумі та освітній системі. Досліджено проблеми професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери в контексті наукової літератури та висвітлено розвиток цієї проблеми в Україні та за кордоном. Оцінено стан наукових досліджень щодо професійної підготовки в соціально-педагогічній сфері, визначено ключові проблеми, які виникають у процесі підготовки фахівців у цій галузі, розглянуто тенденції розвитку теоретичних і практичних аспектів професійної підготовки.

Представлено огляд сучасних наукових підходів до професійної підготовки, визначено основні проблеми та аспекти, які потрібно враховувати при формуванні підготовки, порівняно український і міжнародний досвід у сфері підготовки соціальних працівників і педагогів. Проаналізовано різні підходи до підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери, зазначено, що традиційно в Україні професійну підготовку на рівні вищої освіти розглядали як процес передавання знань і навичок. Наголошено на розвитку в майбутніх фахівців соціальних служб не лише теоретичних знань, а й практичних навичок, здатності

до саморегуляції та готовності працювати в умовах соціальних змін. Акцентовано на важливості міждисциплінарного підходу, який поєднує соціальні, психологічні й педагогічні аспекти, та проаналізовано міжнародний досвід, де пріоритет надано інтеграції теоретичних знань з практичною діяльністю та розвитку особистісних якостей фахівців.

Здійснено глибокий аналіз проблеми професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери в Україні. Висвітлено ключові проблеми підготовки, зокрема такі, як недостатня інтеграція теоретичних і практичних знань, відсутність уваги до розвитку особистісних якостей та необхідність змін у навчальних програмах. Подано також аналіз міжнародного досвіду, що дає можливість виробити пропозиції для вдосконалення процесу підготовки соціальних працівників в Україні [14].

У статті **«Формування професійної компетентності практичного психолога в процесі навчання в педагогічному ВНЗ»** йдеться про формування професійної компетентності практичного психолога в процесі навчання в педагогічному закладі вищої освіти. Розглянуто особливості розвитку ключових компетенцій у майбутніх психологах з акцентуванням уваги на необхідності формування цієї компетентності ще під час навчання в університеті на основі інтеграції теоретичних знань і практичних навичок. Проаналізовано процес формування професійної компетентності майбутніх психологів в умовах педагогічного вищого навчального закладу та визначено її основні компоненти.

Професійну компетентність практичного психолога розглянуто як сукупність знань, умінь і навичок, що сприяють ефективному виконанню професійних обов'язків у різних сферах психологічної практики. Наголошено на важливості не лише теоретичних знань, а й розвитку практичних навичок, зокрема таких, як комунікація, діагностика, консультування та психотерапія. Схарактеризовано основні компоненти професійної компетентності практичного психолога: когнітивний компонент; навичковий компонент; особистісний компонент. Звернено увагу на те, що ці компоненти мають формуватися паралельно ще під час навчання в університеті.

Проаналізовано проблеми, пов'язані з формуванням професійної компетентності у майбутніх психологів, а саме: низький рівень практичного досвіду у деяких закладах вищої освіти, що обмежує можливості для студентів набутти необхідних практичних навичок; недостатня інтеграція між теорією та практикою; недосконалість навчальних програм. Наголошено на необхідності вдосконалення цих аспектів з метою підвищення ефективності підготовки практичних психологів. Подано рекомендації з удосконалення підготовки практичних психологів, зокрема щодо посилення практичної підготовки, інтеграції теоретичних знань з реальними ситуаціями, вдосконалення навчальних програм і новітніх технологій у навчанні [16].

У статті **«Особливості підготовки практичних психологів та соціальних педагогів у системі післядипломної освіти»** досліджено аспекти підготовки практичних психологів і соціальних педагогів у системі післядипломної освіти. Акцентовано увагу на специфіці та важливості післядипломного навчання для фахівців у соціально-педагогічній сфері, зокрема для практичних психологів і соціальних педагогів, які займаються роботою з різними категоріями клієнтів, зокрема дітьми та підлітками, що потребують психологічної підтримки та соціальної адаптації. Розглянуто особливості післядипломної підготовки психологів і соціальних педагогів у контексті сучасної освіти та визначено роль післядипломного навчання в удосконаленні професійної діяльності цих фахівців. Зазначено, що післядипломна освіта для психологів і соціальних педагогів має специфічні особливості, які відрізняють її від звичайного бакалаврату чи магістратури.

Визначено основні методи навчання, що застосовуються в системі післядипломної освіти практичних психологів і соціальних педагогів для забезпечення ефективного навчання за сучасними стандартами: тренінгові методи, які передбачають практичні заняття, роботу в групах, рольові ігри; модульне навчання; супервізію; інтерактивні методи. Виявлено окремі проблеми в системі післядипломної освіти, зокрема недосконалість навчальних програм, які не завжди відповідають вимогам сучасної психологічної практики;

недостатня кількість кваліфікованих викладачів, особливо в специфічних напрямках; невідповідність між теоретичним навчанням і практичною діяльністю; обмежені можливості для участі в міжнародних програмах післядипломного навчання. Запропоновано кілька напрямів удосконалення системи післядипломної освіти в Україні.

Висвітлено важливий внесок у дослідження післядипломної підготовки психологів і соціальних педагогів. Акцентовано на важливості цієї форми освіти для професійного становлення фахівців, адже післядипломне навчання є основним інструментом для забезпечення відповідного рівня компетентності у фахівців соціально-педагогічної сфери. Разом з тим виокремлено проблеми в системі освіти та запропоновано шляхи їх розв'язання, що сприятиме підвищенню ефективності підготовки фахівців та поліпшенню якості надання психологічних і соціальних послуг [17].

У статті **«Основні напрями професійного становлення практичного психолога у вищій школі»** досліджено основні напрями професійного становлення практичного психолога в умовах вищої освіти. Звернуто увагу на важливість формування професійної готовності у майбутніх психологів на різних етапах їх навчання та визначено роль вищих навчальних закладів у цьому процесі. Виокремлено основні напрями професійного становлення практичного психолога у вищій школі: формування професійної готовності; розвиток професійних компетенцій; інтеграція теоретичних знань з практичним досвідом; саморозвиток і самоосвіта.

Звернуто увагу на окремі проблеми, з якими стикаються студенти психологічних факультетів у процесі професійного становлення: недостатнє практичне навантаження; невідповідність теоретичних знань і практичних вимог; потреба в розвитку індивідуальних якостей психолога. Запропоновано кілька напрямів розв'язання зазначених проблем: інтеграція теорії і практики; розширення можливостей для стажування; підвищення кваліфікації викладачів.

Висвітлено важливі аспекти професійного становлення практичного психолога в умовах вищої освіти. Наголошено на необхідності інтеграції

теоретичних знань і практичних навичок, забезпеченні практичного досвіду в навчанні, розвитку професійних компетенцій та важливості постійного саморозвитку для майбутніх психологів [18].

У статті **«Особливості фахової підготовки майбутніх практичних психологів»** висвітлено особливості професійної підготовки майбутніх практичних психологів у системі вищої педагогічної освіти України. Проаналізовано структуру навчального процесу та різні аспекти фахового формування студентів, які здобувають освіту за спеціальністю «практична психологія». Розглянуто фахову підготовку як інтегративний процес, який охоплює теоретичну базу, практичні навички та особистісний розвиток. Акцентовано на компетентнісному підході, відповідно до якого фахова підготовка має формувати не просто знання, а готовність до дії, тобто вміння застосовувати знання в реальних умовах, бути здатним до рефлексії та самовдосконалення, мати етичну та емоційну зрілість.

Наголошено, що підготовка практичних психологів у педагогічних університетах має подвійну природу: майбутній психолог має знати особливості педагогічного процесу, а навчальна програма має враховувати психолого-педагогічну інтеграцію – поєднання методик викладання з психодіагностикою, консультативною практикою, профілактикою.

Визначено конкретні напрями модернізації навчального процесу, які залишаються актуальними й у сучасних реаліях. Акцентовано на важливості системного підходу, де рівновага між знаннями, навичками та особистісними якостями є основою якісної підготовки фахівця. Запропоновано багатовимірний підхід до професійної підготовки практичного психолога, який поєднує різноманітні компоненти. Актуалізовано важливість практичної спрямованості освітніх програм та особистісної зрілості фахівця. Стаття сприяє кращому розумінню завдань підготовки психологів і може бути корисною для розробників навчальних планів, викладачів та організаторів освітнього процесу [22].

Стаття **«До проблеми формування особистісної стратегії професійної діяльності психолога»** містить аналіз феномена особистісної стратегії в

контексті професійної діяльності практичного психолога. Обґрунтовано необхідність системного підходу до формування його професійної позиції, що має бути не лише компетентнісною, а й глибоко особистісною. Розглянуто суть поняття «особистісна стратегія професійної діяльності», визначено її роль у професійному становленні психолога, окреслено психолого-педагогічні умови формування такої стратегії під час фахової підготовки. Особистісну стратегію представлено як інтегровану систему цінностей, цілей, установок і способів діяльності, яка визначає індивідуальний стиль функціонування фахівця в професійній сфері та формується поступово у процесі здобуття знань, професійного досвіду, особистісного самовизначення, до яких віднесено мотиваційний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти.

Доведено, що ефективність психолога значною мірою залежить не лише від здобутих знань і вмінь, а й від цілісної особистісної стратегії діяльності, яка формується через свідоме професійне самовизначення, а її формування потребує спеціальних педагогічних умов, зокрема індивідуалізованого підходу, системної рефлексії та роботи з ціннісно-мотиваційною сферою студентів [23].

Статтю **«Особливості підготовки майбутніх психологів до екстремальної психологічної допомоги в надзвичайних ситуаціях»** присвячено вкрай важливому аспекту професійної підготовки психологів – їх готовності до надання психологічної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій. Зазначено, що на тлі соціальних, техногенних, військових, природних катастроф кризова психологія стає дедалі більш затребуваною, а отже, потребує чіткого педагогічного опрацювання в системі вищої освіти. Проаналізовано умови та принципи підготовки студентів-психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах, визначено структурні компоненти такої підготовки, а також окреслено психолого-педагогічні орієнтири щодо формування стійкості й ефективності у кризових ситуаціях. Визначено, що екстремальна психологічна допомога потребує мобільності мислення, психологічної витривалості, швидкого оцінювання ситуації, етичної та моральної зрілості, емоційного самоконтролю. Виокремлено низку особливостей освітньої підготовки: акцент на практико-

орієнтовані форми навчання (модельовання кризових ситуацій, рольові ігри, психотренінги); інтеграція знань із психології стресу, психосоматики, психіатрії, психологічної реабілітації; формування власної професійної ідентичності через досвід участі в програмах соціально-психологічної допомоги; важливість навчання ефективної комунікації в умовах стресу.

Сформовано структуру професійної підготовки до діяльності в надзвичайних ситуаціях як таку, що охоплює знання психічних реакцій на стрес і травму, кризових станів, ПТСР, моделей психологічної підтримки; уміння проводити кризове консультування, налагоджувати довіру в екстремальних умовах, працювати з групами різного віку та соціального статусу; мати певні особистісні якості (стресостійкість, рефлексивність, рішучість, емпатія, емоційна врівноваженість). Наголошено на проблемах, що потребують розв'язання, зокрема відсутність системного підходу в навчальних програмах вищих навчальних закладів щодо кризової психології, брак навчально-методичних посібників, адаптованих до українських реалій, недостатня кількість спеціалізованих практик у реальних умовах, обмежена кількість викладачів із досвідом роботи у сфері екстремальної психології. Запропоновано впровадження навчальних курсів із кризової, військової, екстремальної психології; створення центрів тренінгової підготовки студентів-психологів до дій у надзвичайних ситуаціях; регулярне підвищення кваліфікації викладачів у цій сфері; розвиток партнерства з установами МНС, медичними закладами, військовими структурами. Акцентовано на необхідності глибокої професіоналізації підготовки психологів, спроможних діяти в умовах підвищеної складності та небезпеки. У воєнний час потреба у фахівцях з екстреної психологічної допомоги є вкрай актуальною. Розглянуті підходи до організації підготовки можуть бути корисними як у розробці освітніх програм, так і в підготовці практично орієнтованих навчальних модулів [29].

Таким чином, підготовка педагогів до першої психологічної допомоги перебуває на етапі активного формування. Відсутність єдиного стандарту потребує інтеграції міждисциплінарного досвіду (психологія, педагогіка,

медицина, безпека). Рівень готовності педагогів до дій у кризових ситуаціях залишається нерівномірним: в окремих громадах чи закладах існують потужні ініціативи, водночас в інших – бракує як фахових кадрів, так і доступу до ресурсів. Інституційні механізми підтримки педагогів потребують вдосконалення. Необхідно впроваджувати регулярну супервізію, емоційну підтримку, створювати центри кризового реагування на базі ОППО.

Підвищення ефективності підготовки є можливим через поєднання державної політики, міжнародного досвіду та ініціатив знизу з урахуванням локального контексту, потреби вчителя та учнів.

Науково-методичне забезпечення потребує розширення, зокрема з впровадженням прикладних методик, короткострокових програм сертифікації та зручних для використання посібників з першої психологічної допомоги, адаптованих до умов воєнного часу.

Підготовка педагогів до надання першої психологічної допомоги в Україні має складне історичне підґрунтя та високий рівень сучасного запиту. Попри певні позитивні зрушення розв'язання проблеми пов'язане з необхідністю систематизації методичних підходів, нормативного врегулювання та широкого впровадження найкращих міжнародних практик. Особливо важливо сформувати єдиний стандарт підготовки вчителів до кризових викликів, що стане гарантією створення безпечного освітнього середовища в умовах тривалої соціальної напруги.

5.2 Аналіз українських і закордонних підручників і навчальних посібників XIX-XX століття з підготовки педагогічних кадрів до надання першої психологічної допомоги

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства особливої актуальності набуває питання збереження психічного здоров'я особистості, зокрема у дитячому та підлітковому віці. Постійне емоційне напруження, перевантаження, нестабільність соціального середовища та високі

освітні вимоги створюють передумови для зростання психоемоційних розладів серед учнівської молоді.

Підручник як базовий навчальний інструмент залишається однією з основних форм передавання академічного знання. У галузі психології, яка постійно змінюється відповідно до наукових досягнень, соціальних викликів та ідеологічного тла, трансформація підручника є важливим показником стану науки загалом.

Здійснено системний інформаційний аналіз розвитку українського та закордонного досвіду підручникотворення з психологічних наук у XIX–XX ст. із фокусом на трансформацію змісту, форми та дискурсивних стратегій підручника як навчального та ідеологічного інструменту. Виокремлено ключові етапи становлення підручника з психології, визначено вплив наукових шкіл, соціокультурних і політичних чинників на формування навчального контенту.

У цьому контексті вагомого значення набуває вивчення історичного досвіду, зокрема напрацювань українських учених, які ще в XIX ст. порушували питання нервово-психічної гігієни.

Період XIX століття в Україні позначений боротьбою за національну ідентичність у межах Російської імперії та Австро-Угорщини. Основними осередками освіти були духовні академії, гімназії, університети (Київський, Харківський, Львівський та ін.). Психологія ще не була самостійною наукою, а розглядалася як частина філософії або педагогіки, що позначалося на змісті підручників. Переважна більшість підручників написана російською або польською мовами, іноді – латинською, особливо в духовних академіях. Підручники українською мовою в XIX ст. були рідкістю, через політичні заборони (Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський указ 1876 р.). Українські підручники з психології XIX століття формувалися під впливом філософських та педагогічних традицій, з поступовим переходом до наукового підходу.

XX століття стало періодом радикальних змін у сфері психології в Україні: від ранніх спроб перекладу і адаптації західних підручників до ідеологізації психологічної науки радянського зразку до гуманістичної та плюралістичної

науки початку ХХІ століття. Серед перших україномовних підручників початку ХХ ст. виокремлено праці К. Мацієвича та О. Злотіна.

Так, підручник **«Психологія»** (К. Мацієвич) має компактний обсяг, але містить основні розділи класичної психології початку ХХ століття: вступ до психології як науки; психічні процеси: відчуття, сприймання, уява, пам'ять, мислення, почуття, воля; психічний розвиток особистості; елементи педагогічної психології. У книзі поєднано народноорієнтовану лексику з науковими термінами, що робить текст доступним для широкої читацької аудиторії. Автором наголошено на прикладному характері психології, її зв'язку з навчанням, вихованням, духовним життям. У підручнику простежується вплив німецької психологічної школи, зокрема Вундта, а також відлуння ідей Гербарта. Праця містить виразну національну орієнтацію, оскільки автор намагається закласти засади української психологічної освіти. Підручник спрямований на формування самостійного мислення, самопізнання. Даний підручник не отримав широкого розповсюдження через політичну нестабільність та наступну радянізацію освіти, проте він є важливим для вивчення становлення української психологічної термінології; національного освітнього проєкту УНР; історії шкільної психології в Україні [15].

Натомість, підручник **«Короткий курс психології»** (О. Злотін) охоплює класичні розділи психології, притаманні освітній традиції початку ХХ століття: вступ до психології як науки; відчуття, сприймання, уява, пам'ять; мислення, увага, емоції, воля; основи самосвідомості та індивідуальності. Автором не лише викладено основи психології, але й зроблено спробу інтерпретувати їх у світлі соціальних і педагогічних викликів свого часу. Особливу увагу приділено прикладному значенню психології – зокрема, в освіті та вихованні. У підручнику поєднано елементи асоціативної, описової та почасти рефлексологічної психології, що відповідало тогочасним тенденціям. У тексті відчутно вплив європейської філософської традиції, особливо німецької школи психології. Мова викладу матеріалу в підручнику – доступна, жива, українізована за зразками початку 1920-х років. Видання стало важливим внеском у формування

україномовної психологічної термінології, попри її ще несталый характер. У тексті трапляються лексеми, які згодом вийшли з ужитку або були замінені іншими (наприклад, «уважність», «згадка» тощо).

У контексті історії української психології «Короткий курс психології» О. Злотіна заслуговує на увагу як один із перших спроб систематизувати і популяризувати психологічне знання рідною мовою в межах масової освіти, що зароджувалася в Україні на початку ХХ ст. Його аналіз дозволив простежити становлення наукової мови, національних пріоритетів у психологічній освіті та взаємодію між ідеологією, наукою й освітньою політикою доби [16].

Видання **«Загальна, вікова і педагогічна психологія: практикум»** охоплює три основні розділи психології – загальну, вікову та педагогічну і призначене для студентів педагогічних інститутів. Містить теоретичні матеріали, практичні завдання та методичні рекомендації, спрямовані на поглиблення знань і розвиток навичок у цих галузях. Незважаючи на те, що видання опубліковано кілька десятиліть тому, воно залишається цінним ресурсом для студентів і фахівців у галузі психології та педагогіки, оскільки містить фундаментальні знання й практичні підходи, які є актуальними й сьогодні. У розділі «Загальна психологія» висвітлено фундаментальні поняття: психіка, свідомість, психічні процеси; розглянуто пізнавальні процеси: відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, уява, мовлення; зроблено акцент на емоційно-вольовій сфері та особистості. Практичні завдання розділу спрямовані на розвиток навичок самоспостереження, аналізу психічних явищ, роботу з текстами.

У розділі «Вікова психологія» охоплено розвиток психіки від дитинства до дорослості; розкрито особливості пізнавальних, емоційних та мотиваційних процесів на різних вікових етапах. Особливу увагу зосереджено на періодах дошкільного, молодшого шкільного, підліткового, юнацького віку.

У розділі «Педагогічна психологія» розглянуто психологічні основи навчання, виховання й розвитку особистості в педагогічному процесі, теми мотивації навчання, педагогічної комунікації, дисципліни, управління

навчальним колективом. Практикум орієнтований на активну самостійну діяльність студентів. Велику увагу приділено спостереженням у реальному педагогічному середовищі. Завдання варіюються від простих репродуктивних до аналітичних і творчих. Використано поєднання теоретичних знань з практичними навичками.

Практикум забезпечує міцний зв'язок між психологічною теорією й педагогічною практикою; дає змогу студентам усвідомити психологічні механізми навчання й виховання; є одним із перших системно оформлених практикумів у цій галузі в УРСР; враховує ідеологічний контекст часу (радянська наукова парадигма), але містить універсальні психолого-педагогічні закономірності. Практикум під редакцією Д. Ніколенка – зразковий навчально-методичний посібник свого часу, який залишив значний слід у підготовці педагогів і психологів. Попри ідеологічні обмеження він забезпечує базову підготовку в трьох ключових галузях психології та формує навички аналізу, рефлексії та застосування знань у педагогічній практиці [8].

Підручник «**Психологія**» (за ред. П. Чамати, 1954) є важливою працею в галузі педагогічної психології. Підготовлено для студентів педагогічних училищ і є основою для подальших видань, зокрема другого в 1958 р., третього в 1964 р. та четвертого в 1970 р. Підручник складається з кількох розділів, що охоплюють ключові аспекти психології: предмет, завдання і методи психології: визначення об'єкта та предмета психології, основні завдання та методи дослідження психічних явищ; анатомо-фізіологічні основи психіки: розгляд фізіологічних процесів, що лежать в основі психічної діяльності; особистість і умови її розвитку: аналіз чинників, які впливають на формування й розвиток особистості; пам'ять: дослідження механізмів запам'ятовування, збереження та відтворення інформації; здібності: розгляд природи та розвитку індивідуальних здібностей; характер: аналіз структури та формування характеру особистості.

П. Чамата написав значну частину цих розділів, зокрема перші три та восьмий, а також є співавтором сімнадцятого та дев'ятнадцятого розділів.

Підручник вирізняється систематичним підходом до викладу матеріалу та врахуванням вікових особливостей учнів, що було важливим для підготовки майбутніх педагогів. Видання сприяло формуванню наукового підходу до психології в педагогічній практиці та використовувалося як базовий навчальний матеріал у педагогічних закладах України.

Підручник з психології за редакцією П. Чамати (1954) – класичний зразок радянської педагогічної науки: доступний, практичний, але ідеологічно обмежений. Мав велике значення для формування педагогічної культури в Україні, а сьогодні його цінність – передусім історико-методологічна [21].

Видання **«Короткий психологічний словник»** (за ред. В. Войтка) є фундаментальним довідковим виданням, яке містить основні поняття й терміни психологічної науки. Перше видання словника опубліковано в 1976 р. У 1982 р. вийшло друге доповнене видання. Словник охоплює близько 700 термінів з галузі психології, у тому числі основні поняття, що стосуються психічних функцій і станів людини, а також нові категорії, які виникли під впливом соціалістичного способу життя та науково-технічної революції. Видання розраховано на науковців, аспірантів, студентів, учителів, вихователів та всіх, хто цікавиться питаннями психології.

Словник вирізняється систематичним підходом до викладу матеріалу та чіткістю дефініцій, що робить його корисним інструментом для глибшого розуміння психологічних концепцій. Видання також відображає стан психологічної науки того періоду, надаючи читачам уявлення про розвиток дисципліни в контексті свого часу.

Словник – компактне, добре структуроване довідкове джерело; продукт свого часу, який гармонізував наукову термінологію з ідеологічними установками; цінне історико-наукове джерело, але з обмеженим прикладним потенціалом у ХХІ ст. , без критичного переосмислення [20].

Підручник **«Психологія»** (Г. Костюк, 1939 р.) є важливою віхою в історії української психологічної науки. До написання залучено провідних фахівців того часу, однак більшість матеріалу узгоджувалась з офіційною ідеологією.

Підручник охоплює ключові напрями загальної психології, подані з позицій діалектико-матеріалістичної методології. Основні розділи:

1. Загальні питання психології: визначення, предмет, методи (рефлексологія, об'єктивне спостереження).
2. Психофізіологічна основа психіки: аналіз діяльності нервової системи, рефлексів, умовних і безумовних рефлексів.
3. Психічні процеси: відчуття та сприймання, уява і пам'ять, мислення й мовлення, емоції та воля.
4. Індивідуально-типологічні особливості психіки: темперамент, характер, здібності.
5. Соціальна природа свідомості: вплив соціального середовища, колективу, праці з питань формування особистості.

Підручник тісно пов'язаний з марксистсько-ленінською філософією, що виявлялось у: критиці «ідеалістичних» шкіл психології (наприклад, психоаналізу, вюрцбурзької школи, інтроспекції); наголошенні на ролі праці та суспільства у формуванні психіки; схваленні рефлексологічного та павловського підходу як єдино наукових.

Попри ідеологічну заангажованість підручник є цінним джерелом для розуміння стану психології в УРСР напередодні Другої світової війни; містить систематизований матеріал для підготовки педагогів; має дидактичну чіткість, доступну мову та послідовність викладу; посприяв поширенню психологічної освіти в Україні.

Підручник «Психологія» Г. Костюка (1939) символізує важливий етап в історії української психологічної освіти. Видання засвідчує спробу систематизувати знання про психіку в контексті офіційної радянської науки. Його аналіз дає можливість не лише краще зрозуміти зміст психологічної думки 1930-х рр., а й дослідити, як ідеологія впливала на розвиток гуманітарних наук [13].

Еволюція зарубіжних підручників з психології в XIX–XX століттях відображає перехід від філософського до науково-емпіричного підходу, від

авторських трактатів до колективних синтетичних праць, від текстоцентричних форм до ілюстрованих і структурованих навчальних засобів. Ці підручники не лише сприяли поширенню знань, а й формували межі наукової дисципліни, впливаючи на її методологію, термінологію та систему професійної підготовки.

Праця «Психологія як наука, заново заснована на досвіді, метафізиці та математиці» (Й. Гербарт) є класичним твором у галузі філософської та ранньої наукової психології. Видано у двох частинах (1824 і 1825), що репрезентують першу спробу системного й формалізованого підходу до вивчення психіки. Й. Гербарт пропонує концепцію душевного життя як механіки уявлень (*Vorstellungen*), що вступають у взаємодію, – пригнічують, об'єднуються та активізуються відповідно до внутрішніх «сил». Автор поєднує емпіричне спостереження, метафізичне осмислення та математичне моделювання, щоб обґрунтувати психологію як самостійну науку.

У центрі уваги – поняття апперцепції, динаміки уявлень, а також ідея про можливість кількісного опису психічних процесів. Праця мала значний вплив на подальший розвиток психології та педагогіки, зокрема на формування гербартіанської школи та ідей Вільгельма Вундта. Незважаючи на те, що математичні моделі Й. Гербарта не отримали практичного застосування в експериментальній психології, його праця залишається визначним етапом у становленні психології як науки [32].

Книга «**Вступ до психології**» (нім. *Einführung in die Psychologie*) (В. Вундт) – це одна з ключових праць засновника експериментальної психології, що відображає загальну програму розвитку психологічної науки на межі XIX–XX ст. Уперше опублікована в 1911р. Є своєрідним підсумком поглядів В. Вундта на місце психології серед наук, її завдання, методи та структуру. Адже автор ставить собі за мету ознайомити читача з основними поняттями і методами психології, показати, як психологія функціонує як самостійна наука, наголосити на межі експериментального підходу та можливості його застосування в різних сферах психічного життя. Розглянуто психологію як науку про безпосередній досвід, тобто про ті психічні стани, які можна досліджувати через

самоспостереження або експеримент. Він чітко відокремлює психологію від природничих наук, що досліджують зовнішній світ, і одночасно визнає зв'язок психології з філософією. Наголошено на значенні експериментального методу, особливо для вивчення простих психічних процесів (відчуття, сприйняття, увага, пам'ять), протиставляє експериментальну психологію і психологію народів (нім. *Völkerpsychologie*), остання досліджує більш складні психічні феномени (мову, культуру, міфи) через історико-культурний аналіз.

У «Вступі в психологію» висвітлено такі теми: психофізичний зв'язок (психіка й мозок), структура свідомості (відчуття, уявлення, почуття), воля та активність, роль уваги як центру психічної діяльності, часові характеристики психічних процесів. Дослідник дотримується системного підходу: кожен розділ логічно переходить у наступний, створюючи цілісне уявлення про предмет. Книга відображає зрілу концепцію В. Вундта та є підсумком його довготривалої наукової роботи, вплинула на становлення психології як самостійної дисципліни, особливо в німецькомовному просторі, виступила як перехідна ланка між класичним емпіризмом і початками сучасної когнітивної психології.

Тим самим Вундтова психологія нині вважається структуралістською, але з певними відмінностями від школи Тітченера. Його поділ на експериментальну і народну психологію іноді сприймається як штучний, хоча й методологічно виправданий. У сучасному контексті його праці розглядаються як фундаментальні для історії науки, хоч і не завжди прикладні для практичної психології сьогодення. Проте ця праця стала підручником нового типу: не філософським трактатом, а навчальним курсом для практичного засвоєння науки, еталоном структурування знань у психології (системний виклад, поділ на теми, визначення понять, обґрунтування методів [36].

Працю «**Принципи психології**» (В. Джеймс, 1890) вважають початком американського функціоналізму. В. Джеймс представив свідомість як безперервний потік (*stream of consciousness*), що виконує адаптивну функцію. Він розглядав Я-концепцію, звичку, волю та увагу як ключові складники психіки, що виконують функціональні завдання. Праця поєднує філософський,

біологічний і психологічний підходи. Саме ця класична двотомна праця В. Джеймса «The Principles of Psychology» (1890) є одним із найвпливовіших творів у становленні психології як наукової дисципліни. В. Джеймс поєднує філософські роздуми, емпіричні спостереження та фізіологічні дані, щоб представити психологію як науку про свідомість, досвід і поведінку. Книга вводить низку ключових понять, зокрема «потік свідомості» (stream of consciousness), «селективна увага», а також акцентує важливість прагматичного підходу до вивчення психічного життя. Автор виокремлює активну, динамічну природу психіки, ставлячи в центр дослідження індивідуальний досвід та адаптивність свідомості до зовнішніх умов. Значну увагу приділено емоціям, навичкам, волі, звичці та самосвідомості. Праця справила глибокий вплив не лише на психологію, а й на філософію, педагогіку та когнітивні науки, започаткувавши американську традицію функціоналізму та заклавши основи для розвитку психології особистості [31].

Підручник «**Нариси психології**» (Е. Тітченер, 1896) репрезентує школу структуралізму. Книгу створено як вступ до експериментальної психології й орієнтовано на здобувачів освіти і початківців у галузі. Е. Тітченер подає психіку як сукупність елементів свідомого досвіду (відчуттів, уявлень, афектів), що можуть бути проаналізовані через метод інтроспекції – уважного самоспостереження. Підручник систематизує знання про свідомість в рамках так званої структуралістської школи: психічні явища описуються як комбінації простіших складників, а мета психології – «розкласти» досвід на найелементарніші компоненти. Хоча цей підхід згодом поступився місцем функціоналізму та біхевіоризму, книга Е. Тітченера відіграла важливу роль у становленні психології як самостійної експериментальної науки в Америці. Тітченер намагався класифікувати елементи свідомості за допомогою строгої інтроспекції. Він виділяв відчуття, образи та емоції як базові психічні елементи і намагався описати їхні властивості та способи асоціації. Метод інтроспекції, хоч і піддавався критиці, залишив значний слід в історії експериментальної психології [35].

Курс лекцій **«Лекції з вступу до психоаналізу»** (З. Фройд, 1917) став популярним підручником з психоаналізу. У ньому З. Фройд пояснює базові поняття несвідомого, витіснення, сновидінь, симптомів та дитячої сексуальності. Книгу побудовано у форматі серій публічних лекцій, які охоплюють ключові теми: несвідоме, сновидіння, обмовки, симптоми, сексуальність, витіснення, опір і трансфер. З. Фройд знайомить читача з революційною ідеєю, що велика частина людської поведінки керується неусвідомленими імпульсами та конфліктами. Ці лекції не лише окреслюють теоретичні засади психоаналізу, а й демонструють, як глибокі психологічні механізми впливають на повсякденне життя. Ця праця стала класикою світової психології та значно сприяла поширенню психоаналітичного мислення у XX столітті, зокрема в медицині, мистецтві, культурології та філософії. Підручник змінив уявлення про людську психіку, запропонувавши нову — глибинну — модель психічного життя [30].

Підручник **«Наука та людська поведінка»** (Б. Скіннер, 1953) є кульмінацією біхевіористичного підходу до вивчення людської поведінки. Скіннер розглядає поведінку як функцію підкріплення та стимулів. Він обґрунтовує науковість психології на основі експериментів і відмови від вивчення свідомості. Спираючись на експериментальні дослідження, Скіннер стверджує, що поведінку людини можна пояснити без звернення до внутрішніх психічних станів — через аналіз зовнішніх стимулів і наслідків дій. У цій книзі Скіннер популяризує поняття оперантного навчання, демонструючи, як підкріплення (позитивне чи негативне) формує і закріплює поведінкові реакції. Він застосовує ці принципи до широкого кола сфер — від виховання і освіти до права, економіки та суспільного життя. Праця має не лише наукове, а й соціальне значення, оскільки пропонує бачення науково керованого суспільства на основі психологічних законів. «Science and Human Behavior» стала класикою біхевіоризму та значним внеском у розвиток прикладної поведінкової науки, заклавши підвалини для терапії поведінки, освітніх програм і програм модифікації поведінки в різних інституціях. Праця вплинула на освітню психологію, терапію і менеджмент [34].

Підручник «**Когнітивна психологія**» (У. Найссер. 1967) започаткував когнітивну революцію. У. Найссер визначає психологію як науку про внутрішні процеси – сприймання, пам'ять, мислення. Він відновлює інтерес до свідомості, але з опорою на експериментальну та комп'ютерну метафору. Книга стала основою для розвитку когнітивної науки, програмним маніфестом нового напрямку в психології – когнітивізму, який виник на противагу біхевіористичному підходу. У підручнику У. Найссер окреслює психологію як науку про пізнавальні процеси, що охоплюють сприймання, увагу, пам'ять, мислення, уяву та мовлення. Він наголошує, що людина активно опрацьовує інформацію, формує ментальні репрезентації та діє на основі внутрішніх моделей реальності. У праці поєднано дані з експериментальної психології, лінгвістики, нейрофізіології та інформатики з демонструванням міждисциплінарного характеру когнітивної науки. Cognitive Psychology не лише ввів в обіг термін «когнітивна психологія», а й започаткувала еру системного вивчення людського інтелекту, що вплинуло на розвиток штучного інтелекту, освіти та психотерапії. Праця Найссера залишається основоположною для розуміння того, як ми пізнаємо світ – не як пасивні спостерігачі, а як активні, мислячі істоти [33].

Отже, аналіз підручників з психології XIX–XX століття дає можливість простежити зміну домінуючих парадигм – від філософської та інтроспективної до біхевіористичної, а згодом – когнітивної. Кожен із розглянутих підручників не лише формував навчальні курси, а й визначав зміст психологічного знання свого часу. Ці праці є важливими орієнтирами для сучасного підручникотворення й навчання психології як науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барчій М. С. Проблема вдосконалення професійної підготовки психологів. *Наук. вісн. Мукачів. держ. ун-ту. Серія : Педагогіка та психологія*. 2016. № 1. С. 205–208.
2. Бурова Н. В. Готовність педагогів до надання першої психологічної допомоги: стан та перспективи. *Освіта і розвиток*. 2022. № 1(46). С. 83–88.
3. Васильєва О. Психологічні особливості дистанційного навчання в підготовці майбутніх психологів. *Наук. вісн. Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-ту : зб. наук. пр.* Ізмаїл, 2022. Вип. 58. С. 36–44.
4. Вінтюк Ю. Професійна підготовка майбутніх психологів: проблема та її складові. *Педагогіка і психологія проф. освіти*. 2016. № 3. С. 92–102.
5. Власова О. Історія підготовки психологів в класичних університетах України. Ін-т післядипломної освіти Одеського нац. ун-ту імені І. І. Мечнікова. URL: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-3-istorichna-psikhologiya-yak-trend-istoriji-psikhologiji/30-vlasova-o-i-m-kijiv-istoriya-vikladannya-psikhologiji-u-klasichnikh-universitetakh-ukrajini> (дата звернення: 11.03.2024).
6. Волошина В. В. Етапи професійно-педагогічної підготовки майбутнього психолога у вищому навчальному педагогічному закладі. *Вісн. Черкас. ун-ту. Серія: Пед. науки*. 2013. № 10. С. 20–26
7. Дружиніна І. Професійне становлення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аналіз проблеми. *Освіта регіону*. 2011. № 2. С. 425–428.
8. Загальна, вікова і педагогічна психологія : практикум / ред. Д. Ф. Ніколенко. Київ : Вища шк., 1980. 205 с.
9. Захарченко О. А. Історико-педагогічні аспекти психологічної підтримки в освітньому процесі. *Пед. дискурс*. 2019. Вип. 26. С. 104–109.
10. Злотін О. Короткий курс психології. Київ : Держвидав, 1920. 144 с.
11. Коломінський Н. Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога. *Практ. психологія та соц. робота*. 2003. № 4. С. 12–13.

12. Колпакчи О. Моральні якості психолога в структурі особистісної готовності до надання психологічної допомоги. *Нова пед. думка*. 2008. Спецвип. С. 24–27. Бібліогр.: 9 назв.
13. Костюк Г. С. Психологія : посіб. кн. для студ. пед. вищ. шк. Київ : Рад. шк., 1939. 575 с.
14. Манохіна І. В. Проблема професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери в науковій літературі. *Вісн. Дніпропетр. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія. Пед. науки»*. 2015. № 1(9). С. 128–134. Бібліогр.: 6 назв.
15. Мацієвич, К. Психологія. Київ: Друкарня В. К. Малевича, 1918. 138 с.
16. Митник О. Я., Хартман О. Ю., Середюк Т. В. Формування професійної компетентності практичного психолога в процесі навчання в педагогічному ВНЗ. *Горизонти освіти*. 2014. № 1. С. 59–67.
17. Назарук Н. Особливості підготовки практичних психологів та соціальних педагогів у системі післядипломної освіти. *Нова пед. думка*. 2008. Спецвип. С. 55–57.
18. Панок В. Г. Основні напрями професійного становлення практичного психолога у вищій школі. *Практ. психологія та соц. робота*. 2003. № 4. С. 14–17. Бібліогр.: 5 назв.
19. Підготовка військових психологів у системі української освіти через призму історіографії (1991–2024 рр.) : бібліогр. огляд / уклад.: Я. Пилипчук, О. Углова. *Віртуальний читальний зал освітянина. Рубрика «Освіта і наука в умовах війни»*; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [офіц. сайт]. Київ, 2024. 42 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/742951> (дата звернення: 30.11.2024).
20. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища шк., 1982. 214 [2] с.
21. Психологія: підруч. для пед. училищ / за ред. П. Р. Чамати ; М-во освіти УРСР, НДІ психології. Київ : Рад. шк., 1954. 247 с.
22. Рикун А. Особливості фахової підготовки майбутніх практичних психологів. *Нова пед. думка*. 2008. Спецвип. С. 45–48.

23. Романовська Д. До проблеми формування особистісної стратегії професійної діяльності психолога. *Нова пед. думка*. 2008. Спецвип. С. 57–61.
24. Синишина В. М., Стойка О. Я. Професійна підготовка психологів в системі освіти США. *Virtus: Scientific Journal*. 2019. № 34. С. 135–138.
25. Скрипник І. М. Розвиток кризової психології у світовій педагогічній практиці. *Психол.-пед. студії*. 2016. № 5(2). С. 55–62.
26. Туркова Д. М. Психологічні, педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів підготовки майбутніх практичних психологів у системі вищої освіти України. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 25. С. 518–529.
27. Углова О. В. Історіографічний аспект підготовки психологів: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Forum-SOIS, 2024: розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя* : зб. матеріалів (наук. пр., тез доп.) 6-го міжнар. наук.-практ. WEBфоруму (Київ-Харків, 26–29 берез. 2024 р.) / [за наук. ред. М. Л. Ростоки, Т. С. Бондаренко, Г. С. Черевичного; упоряд. М. Л. Ростока; літ. ред.: Ю. А. Кравченко, Н. М. Василенко, бібліогр. ред. О. В. Углова]; НАПН України, ДНПБ України, УІПА, КНУ ім. Тараса Шевченка. Вінниця, 2024. Вип. 5. С. 93–96 [389 с.]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/741258> (дата звернення: 17.12.2024).
28. Углова О. В. Сучасний стан підготовки психологів та її інформаційно-аналітичного супроводу. *Науково-методичні засади інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації суспільства: реалії й майбутнє освіти, педагогіки і психології (до Всеукраїнського фестивалю науки)* : зб. матеріалів (тез доп.) круглого столу відділу наук. інформ.-аналіт. супроводу освіти Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, 15 трав. 2024 р. / редкол.: М. Л. Ростока (голова), Я. В. Пилипчук, Т. С. Бондаренко, Т. В. Симоненко, Т. І. Годецька, Ю. А. Кравченко; літ. ред. Н. М. Василенко; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2024. С. 85–90. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/742304> (дата звернення: 17.12.2024).

29. Храпко Т. Особливості підготовки майбутніх психологів до екстремальної психологічної допомоги в надзвичайних ситуаціях. *Молодь і ринок*. 2009. № 9. С. 87–91.
30. Freud S. Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. Leipzig : Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1917. 336 s.
31. James W. The Principles of Psychology. New York : Henry Holt and Company, 1890. 2 v. (1–2). 1200 p.
32. Herbart J. F. Psychologie als Wissenschaft, neu gegründet auf Erfahrung, Metaphysik und Mathematik. Königsberg : Friedrich Nicolovius, 1816–1817. 2 v.
33. Neisser W. Cognitive Psychology. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1967. 506 c.
34. Skinner B. F. Science and Human Behavior. New York : Macmillan, 1953. 478 p.
35. Titchener E. B. Outline of Psychology. New York : Macmillan, 1896. 468 p.
36. Wundt W. Einführung in die Psychologie. Leipzig : Wilhelm Engelmann, 1911. 520 s.
-